

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
ПІДПРИЄМСТВА**

**Колективна монографія
за редакцією О. Ю. Акименко**

Чернігів – 2023

*Затверджено до друку вченою радою
Національного університету «Чернігівська політехніка»
протокол № 9 від 31.08.2023 р.*

Колектив авторів

перший розділ: Акименко О.Ю., Дерій Ж.В., Жолобецька М.Б., Мініна О.В., Зубок Д.Ю.,
Свидрук І.І, Миронова М.І, Хоменко І.О., Горобінська І.В., Луцька Д.М.,
Шестаковська Т.Л., Семченко-Ковальчук О.Б., Москалець І.М.;
другий – Гнедіна К.В., Нагорний П.В., Гнилицька Л.В., Перетятко Ю.М., Шах О.І.,
Сидоренко О.О., Клименко Т.В., Гливенко В.В., Селютін С.Т., Андарак В.С.;
третій – Левковець Н.П., Хоменко І.О., Марченко Н.А., Лаптії Т.М., Пантелеєв В.П.,
Ромашенко М.І, Сайдак Р.В., Маргасова В.Г., Сакун О.С., Сорока А.В.;
четвертий – Шадура-Никипорець Н.Т., Каштальян О.О., Шаховніна Н.В., Басенко К.О.,
Сокол М.Ю.

Рецензенти:

Здирко Н. Г., д.е.н., проф., декан факультету обліку та аудиту Вінницького національного аграрного університету;

Побережець О. В., д.е.н., проф., проф. кафедри обліку і фінансів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Інформаційно-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства : колективна монографія / за ред. О.Ю. Акименко. – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2023. – 364 с.

ISBN 978-617-7932-54-2

У колективній монографії автори дали своє бачення формуванню надійного та ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства. Основну увагу зосереджено на розгляді практичної організації надійних інструментів обліково-фінансової складової забезпечення управління економічною безпекою підприємства.

Колективна монографія підготовлена в межах наукової теми «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства» (державний реєстраційний номер № 0118U001901 (термін травень 2018 р. – травень 2023 р.) і розрахована на широке коло науковців, фахівців, здобувачів наукових ступенів, усіх зацікавлених осіб.

Відповідальність за зміст статей, достовірність та оригінальність поданих матеріалів несуть автори.

УДК 005.922.1:658.14

ISBN 978-617-7932-54-2

© Національний університет
«Чернігівська політехніка», 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	12
1.1. Причини збитковості компаній з розподілу газу та шляхи забезпечення економічної безпеки: управлінський аспект	12
1.2. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства в умовах воєнного конфлікту	28
1.3. Управління економічною безпекою в глобальній економічній системі.....	44
1.4. Теоретико-методичні аспекти управління економічною безпекою підприємства.....	64
1.5. Оптимізація інформаційно-аналітичного підходу до забезпечення економічної безпеки підприємств: стратегії та інструменти управління.....	99
РОЗДІЛ 2. ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА	120
2.1. Формування системи стратегічного управлінського обліку як інструмента управління ризиками діяльності підприємства в умовах воєнного часу.....	120
2.2. Використання інструментів управлінського обліку при моделюванні станів економічної безпеки суб'єктів господарювання	147
2.3. Обліково-аналітичне забезпечення процедури ліквідації підприємства: теоретичний та практичний аспект.....	162
2.4. Обліково-аналітичне забезпечення управління дебіторською заборгованістю суб'єкта господарювання	183
2.5. Сучасні тенденції та перспективи оптимізації оподаткування діяльності підприємств в Україні	215

РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВА СИСТЕМА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА		232
3.1. Ідентифікація стану економічної безпеки підприємства.....		232
3.2. Антикризова система господарювання як стратегічний елемент економічної безпеки підприємства		253
3.3. Еколого-економічні напрями регулювання безпеки водокористувачів		269
3.4. Підтримка вітчизняного бізнесу як фактор посилення економічної безпеки.....		289
3.5. Ризики та загрози економічній безпеці сучасного бізнесу: науковий огляд та аналіз		304
РОЗДІЛ 4. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....		321
4.1. Аналітичні особливості оцінки сталого розвитку як компонента економічної безпеки держави		321
4.2. Застосування математичних методів та сучасних інформаційних технологій для оптимізації управління економічною безпекою підприємств.....		348
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		361

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах господарювання, якому притаманне постійне збільшення зовнішніх та внутрішніх факторів, що загрожують економічній безпеці підприємства, необхідною умовою забезпечення його довгострокового функціонування та прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення стійкого фінансового стану в умовах сталого розвитку ринку є формування якісного та достовірного інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства.

Активізація наявних загроз та виникнення нових вимагає від керівництва підприємств впровадження сучасних механізмів управління саме у сфері економічної безпеки. Важливу роль при цьому відіграє здатність керівництва підприємства приймати виважені та раціональні управлінські рішення, що є можливим завдяки формуванню на підприємстві системи інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. Така система повинна відповідати вимогам сучасного інформаційного суспільства та потребам суб'єктів управління, а також комплексно розкривати інформаційні та аналітичні аспекти управлінської діяльності.

Отже, дослідження теоретичних, методологічних та практичних положень формування якісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства надалі викликає науковий інтерес, є актуальним і доречним. Основну увагу зосереджено на розгляді практичної організації надійних інструментів обліково-фінансової складової забезпечення управління економічною безпекою підприємства.

Монографія складається з чотирьох розділів, кожен з яких присвячено дослідженню певної наукової проблеми в межах наукової теми дослідження «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою

підприємства» (державний реєстраційний номер № 0118U001901 (термін 05.2018 р. - 05.2023 р.).

У розробленні першого розділу **«Особливості інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства»** брали участь д-р екон. наук, доц. Акименко О.Ю., д-р екон. наук, проф. Дерій Ж.В., д-р філос. з обліку та опод. Жолобецька М.Б. (розд. 1.1), канд. екон. наук, доц. Мініна О.В., здобувач Зубок Д.Ю. (розд. 1.2), д-р екон. наук, проф. Свидрук І.І., канд. екон. наук Миронова М.І. (розд. 1.3), д-р екон. наук, проф. Хоменко І.О., канд. екон. наук, доц. Горобінська І.В., здобувачка Луцька Д.М. (розд. 1.4), д-р наук з держ. упр., доц. Шестаковська Т.Л., канд. екон. наук Семченко-Ковальчук О.Б., викл. Москалець І.М. (розд. 1.5). Дослідження, представлені в першому розділі: 1) обґрунтовують важливість створення якісної системи економічної безпеки підприємств, які займаються розподілом газу, життєдіяльність яких безпосередньо залежать від динаміки процесів активізації різноманітних ризиків сучасного економічного середовища, сталої та надійної роботи газової інфраструктури, ефективного функціонування ринку газу та найбільш вдалого використання національних ресурсів, обґрунтованості рівня тарифу на послугу розподілу природного газу, відповідності законодавству та регуляторним вимогам; 2) доводять, що економічна безпека підприємства на сьогодні – це володіння об’єктивною інформацією про стан та зміни зовнішнього середовища, оперативне реагування на них, адаптивність, гнучкість, прогресивність управлінських інструментів підприємства; 3) доводять, що економічна безпека країни буде на належному рівні передовсім завдяки військово-політичній могутності; стійкій конкурентній позиції з найбільш важливих напрямів розвитку; ефективному економіко-географічному розташуванню на території країни продуктивних сил; оптимізації діяльності економічних та політичних систем управління; ефективній системі запобігання різноманітних надзвичайних ситуацій, а також аналізу шляхів найбільш ефективного відновлення; впровадження новітніх технологій; а також здатності до розвитку соціальних, економічних, політичних,

правових, екологічних та інших систем суспільства та регіону загалом; 4) визначають інформаційно-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства на основі визначення індексів економічної безпеки за функціональними блоками (фінансова безпека, техніко-технологічна безпека, інформаційна безпека, кадрова безпека, комерційна безпека), які об'єднують велику кількість відносних показників, котрі комплексно характеризують діяльність підприємства та рівень його економічної безпеки; 5) доводять необхідність оптимізації інформаційно-аналітичного підходу до забезпечення економічної безпеки підприємств, розглянуто сучасні інструменти та методики аналітики, які дозволяють оптимізувати процеси збору, обробки та аналізу інформації з метою підвищення рівня економічної безпеки підприємства з акцентом на стратегічному плануванні, яке базується на глибокому аналітичному вивченні внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства.

У другому розділі **«Облік, аналіз та оподаткування в системі управління економічною безпекою підприємства»**, який містить роботи канд. екон. наук, доц. Гнедіної К.В., здобувача Нагорного П.В. (розд. 2.1), д-р екон. наук, проф. Гнилицької Л.В. (розд. 2.2), канд. екон. наук, доц. Перетятко Ю.М., магістра Шах О.І. (розд. 2.3), канд. екон. наук, доц. Сидоренко О.О., канд. екон. наук, доц. Клименко Т.В., канд. екон. наук, доц. Гливенко В.В. (розд. 2.4), канд. екон. наук Селютіна С.Т., здобувача Андарака В.С. (розд. 2.5): 1) здійснено аналіз інструментів управління ризиками діяльності підприємств, до яких в умовах воєнного часу можна віднести майновий, репутаційний, стратегічний, інформаційний, інвестиційний, юридичний, територіальний, часовий ризики, погіршення фінансової стійкості, неплатоспроможності, що є необхідними засобами протидії можливим збиткам вітчизняних компаній; 2) запропоновано використовувати інструменти стратегічного управлінського обліку: аналіз можливостей впровадження аутсорсингу, аналіз конкурентів (бенчмаркінг), логістичний аналіз, портфельний аналіз, стратегічні розриви, розробка «сценаріїв», збалансована система показників, крива досвіду, аналіз життєвого циклу продукту, аналіз сильних та слабких сторін компанії,

планування ресурсів синхронізоване зі споживачем (CSRP), управління ланцюгами постачання (SCM), моніторинг вартості бренда, аналіз діяльності компанії з позицій сталого розвитку; запропоновано системно-цільовий підхід, методологічним підґрунтям якого виступають принципи системи збалансованих економічних показників, дотримання яких передбачає узгодженість за трьома векторами: між фінансовими та нефінансовими складовими діяльності підприємства, між внутрішніми та зовнішніми аспектами, між ретроспективним та перспективним фокусом трансформації інформації, що дозволяє оцінити не лише поточний стан економічної безпеки, але й спрогнозувати його зміни у майбутньому; запропонований підхід до моделювання станів безпеки передбачає визначення інтегрального критерію її оцінювання з позицій концепції “системної цілісності”, що забезпечує високу точність суджень фахівців з безпеки при обґрунтуванні максимального, стабільного, критичного чи надзвичайного рівня стану безпеки вітчизняних суб’єктів господарювання; 3) досліджено теоретичну сутність терміну «ліквідація підприємства» та розроблено пропозиції з вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення процедури ліквідації підприємства, серед яких: складання робочих документів ліквідатора (аналітична відомість обліку вимог кредиторів, реєстр вимог кредиторів (за договорами, які не закриті), аналітична відомість зобов’язань після складання проміжного ліквідаційного балансу, звіт про результати діяльності ліквідатора Закладу, Звіт ліквідатора Закладу після складання ліквідаційного балансу; 4) доведено, що функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю суб’єкта господарювання передбачає тривалий процес, який умовно поділяється на три етапи: підготовчий, етап розробки, етап застосування; розроблено дерево прийняття рішень, що дозволяє виокремлювати (виділяти) види дебіторської заборгованості, щодо яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим; запропоновані приклади деталізації рахунків обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів; розроблена облікова модель щодо операцій з формування, використання, коригування та/або списання резерву сумнівних

боргів та подальшого врахування їх наслідків при визначенні бази оподаткування з податку на прибуток підприємств; 5) розглянуто сучасні тенденції та перспективи оптимізації системи оподаткування, які передбачають спрощення податкового процесу, підвищення прозорості в оподаткуванні, стимулювання інвестицій через податкові заохочення та зміцнення електронного адміністрування; аргументовано, що зелене оподаткування, або екологічні податки, можуть стати важливим інструментом для стимулювання екологічної відповідальності підприємств та підтримки екологічних ініціатив; реформа ПДВ, яка передбачає спрощення процедур та підвищення прозорості, може значно поліпшити інвестиційний клімат та знизити адміністративний тягар для підприємств тощо.

У третьому розділі **«Антикризова система господарювання як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства»** авторами канд. екон. наук, доц. Левковець Н.П., д-р екон. наук, проф. Хоменко І.О. (розд. 3.1), канд. екон. наук, доц. Марченко Н.А., канд. екон. наук Лаптії Т.М. (розд. 3.2), д-р екон. наук, проф. Пантелєєвим В.П., д-р техн. наук, проф., Академіком НААН України Ромащенком М.І., канд. с.-г. наук, зав. від. викор. агрорес. потенц. Сайдаком Р.В. (розд. 3.3), д-р екон. наук, проф., прор. з наук. роб. Маргасовою В.Г., д-р екон. наук, доц. Сакун О.С. (розд. 3.4), д-р екон. наук, проф. Хоменко І.О., здобувачкою Сорокою А.В. (розд. 3.5): 1) сформовано теоретичне підґрунтя для обґрунтування доцільності ідентифікації стану економічної безпеки підприємств, яка є обов'язковою складовою управління економічною безпекою підприємств, ідентифікуючи при цьому як загальний стан економічної безпеки, так і основні загрози за її функціональними блоками; доведено, що економічна безпека підприємства спроможна на основі ефективного використання корпоративних ресурсів, створити умови для успішного функціонування підприємства, своєчасно знайти і максимально послабити дію різних небезпек і загроз в умовах конкуренції і господарського ризику; 2) досліджено антикризову систему господарювання, як ключову компоненту забезпечення економічної безпеки

підприємства, здатну в умовах глобалізації та зростаючої нестабільності світового економічного простору адаптуватися до кризових явищ, ефективно реагувати на них; розглянуто основні принципи формування антикризової системи господарювання, її структурні компоненти та механізми дії з акцентуванням уваги на стратегічному плануванні; доведено важливість інтеграції антикризової системи господарювання у загальну систему управління підприємством, що забезпечить його економічну безпеку на різних етапах життєвого циклу; 3) наведено результати дослідження щодо доцільності використання ресурсного підходу для управління водними ресурсами підприємства, визначено роль екологічно-економічного спрямування регулювання безпекою підприємств зрошувального землеробства, наведено сутність тарифів на подачу води на зрошення при проведенні в Україні інституційної реформи у сфері зрошення та розроблено складові індикаторів оцінювання еколого-економічної складової безпеки водокористувачів при застосуванні тарифів на подачу води на зрошення; 4) сформовано теоретичне підґрунтя для обґрунтування важливості ролі вітчизняного бізнесу у посиленні економічної безпеки нашої країни в сучасних умовах російсько-української війни для стабілізації національної економіки з метою створення умов для постійного власного фінансування Україною своєї обороноздатності та військової промисловості, відновлення та відбудови завданих руйнувань, створення сприятливих економічних умов для повернення вимушених мігрантів та тих людей, які залишились у країні і втратили роботу, втримання та закріплення власних позицій на міжнародному та європейському ринках товарів і послуг; 5) здійснено науковий огляд та аналіз ризиків та загроз економічній безпеці сучасного бізнесу, які виникають унаслідок впливу зовнішніх макроекономічних факторів та внутрішніх управлінських проблем.

Четвертий розділ **«Математичні методи, моделі та інформаційні технології в управлінні економічною безпекою підприємства»** містить наукові доробки канд. екон. наук, доц. Шадури-Никипорець Н.Т., здобувача Каштальяна О.О. (розд. 4.1), канд. екон. наук, доц. Шаховніної Н.В., канд.

екон. наук Басенко К.О., викл. Сокол М.Ю. (розд. 4.2), у яких:

- 1) проаналізовано аналітичні особливості оцінки сталого розвитку як компоненти економічної безпеки держави; запропоновано авторську методику оцінки сталості розвитку регіонів України з урахуванням обмежень щодо наявних статистичних даних та реалій соціально-економічного розвитку суспільства; доведено доцільність доповнення класичного аналізу за комплексним показником сталості характеристиками гармонійності розвитку, що призведе до розширення його аналітичних можливостей та поглиблення розуміння наявних тенденцій та проблем для конкретного об'єкта;
- 2) досліджено можливості застосування математичних методів та сучасних інформаційних технологій у контексті оптимізації управління економічною безпекою підприємств, ефективне управління якою стає ключовим фактором стабільності та розвитку підприємств; розглянуто різноманітні математичні моделі, які дозволяють прогнозувати, аналізувати та оцінювати рівень економічної безпеки, а також визначено оптимальні стратегії його забезпечення; приділено особливу увагу інтеграції цих моделей із сучасними інформаційними системами, що дозволяє автоматизувати процеси управління та прийняття рішень; акцентується увага на практичних прикладах успішного впровадження комбінації математичних методів та інформаційних технологій на підприємствах різних галузей економіки.

Отже, питання, розглянуті в колективній монографії, є актуальними в умовах сьогодення і потребують оприлюднення та наукового обговорення.

Авторський колектив висловлює щирі вдячність рецензентам доктору економічних наук, професору, декану факультету обліку та аудиту Вінницького національного аграрного університету Н.Г. Здирко, доктору економічних наук, професору, професору кафедри обліку і фінансів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова О. В. Побережець за корисні й неупереджені зауваження та допомогу, надану під час роботи над монографією.

Безумовно, інформаційно-аналітичне забезпечення в цій царині відіграє критичну роль, виступаючи ключовим інструментом для збору, аналізу та розповсюдження інформації, яка впливає на різні аспекти економічної безпеки компаній. В свою чергу, питання встановлення рівня тарифу на розподіл природного газу є дійсно дискусійними та надважливими у сфері енергетики та економіки багатьох країн. Здійснене дослідження дозволяє виокремити ці причини, серед яких:

1. Вплив на споживачів - рівень тарифів напряду впливає на вартість газу для споживачів, промислових підприємств та інших секторів економіки. Високі тарифи можуть збільшити витрати споживачів і вплинути на їхню конкурентоспроможність.

2. Ефективність ринку - встановлення адекватних тарифів для розвитку конкуренції на ринку газу за рахунок підтримки підприємств, які працюють у сфері газового розподілу та стимулювання їх до підвищення ефективності та якості послуг.

3. Збалансованість інтересів - визначення тарифів вимагає збалансованості інтересів різних сторін, включаючи споживачів, постачальників газу, регуляторів та операторів газових мереж.

4. Стратегічне значення – природний газ є одним з найбільших і важливих природних ресурсів нашої планети, має стратегічне значення з точки зору енергетичної безпеки та геополітики. Встановлення тарифів може бути пов'язане з рішеннями щодо його імпорту / експорту та зберігання.

5. Екологічні аспекти - встановлення рівня тарифів може призвести до зниження екологічних аспектів, сприяючи переходу до більш екологічно чистих джерел енергії та зменшення споживання природного газу.

Складність проблеми тарифоутворення посилюється також специфічними рисами газової галузі, що виявляється у високому рівні монополізації та відповідному інфраструктурному наповненні. Отже, даний напрямок дослідження є актуальним та доречним в сучасний період.

1.3. Управління економічною безпекою в глобальній економічній системі

Проблеми економічної безпеки завжди існували та існують у всіх державах. Незважаючи на досягнення все більш високих етапів розвитку, зростаючу економічну взаємозалежність країн, прогресуючі процеси регіональної інтеграції та процеси глобалізації, проблема економічної безпеки країн до кінця не вирішена. На тлі економічних і політичних змін, які відбуваються сьогодні, постають запитання: чи загрожує безпеці держави процес зростання взаємозалежності між державами, процес регіональної інтеграції та процес глобалізації, в яких напрямках ці процеси впливають на економічну безпеку держав і як ефективно управляти багатовимірною економічною безпекою? Пошук відповідей на поставлені запитання потребує, з одного боку, уявлення про еволюцію та сутність державної безпеки та її умов, а з іншого – наближення до характеру процесів, що відбуваються у світовій економіці.

Економічна безпека є універсальною категорією, яка відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Політика економічної безпеки повинна не лише зберігати її стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а й забезпечувати можливість ефективного функціонування та сталого розвитку національної економічної системи [3, с. 90]. У науковій літературі систему економічної безпеки також розуміють як сукупність взаємопов'язаних елементів, що складають єдине ціле [2, с. 480], як стан, у якому такі складові як фінансова, інформаційна, соціально-економічна, інституційно-правова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова та екологічна діяльність перебувають у стані захищеності, надійності, стабільності, відсутності небезпеки [1, с. 311].

Економічна безпека не є новою проблемою для урядів, економічні інструменти вже давно є частиною державного набору інструментів, засобом впливу на інші держави та їхню політику [6]. Неподільність безпеки держави, найважливішого учасника міжнародних відносин, виявляється в

тому, що в певний період держава не може бути безпечною лише з військової точки зору, за відсутності економічної безпеки. Тому безпека, будучи найвищою екзистенційною потребою держави, трактується як найважливіший елемент забезпечення її життєдіяльності. Забезпечення безпеки держави виявляє політичний характер її внутрішніх і зовнішніх функцій. Безпека, таким чином, передбачає взаємозалежність і взаємопроникнення двох сфер діяльності держави: політичної, спрямованої переважно на забезпечення безпеки, та економічної, метою якої є підвищення матеріального добробуту громадян, що проживають у ній, і забезпечення безперебійного розвитку національної економіки. Економічна сила та економічний потенціал визначають міцність держави та можливості її впливу, але саме ця економічна сила та потенціал залежать від частки та здатності конкурувати в глобальній економіці.

Зазначені зміни призводять до переоцінки критеріїв міцності в міжнародних відносинах, критеріїв безпеки держави у напрямку зростання значення економічних цінностей та економічної безпеки держави. Усі попередні міркування призводять до висновку, що економічну безпеку слід розглядати на двох рівнях:

- 1) на рівні світового господарства;
- 2) на рівні національного господарства.

Аналіз міжнародних детермінант економічної безпеки полягає у пошуку відповіді на питання про те, як світова економіка впливає на економічну безпеку держави та міжнародну безпеку. Вирішення цієї проблеми вимагає звернення уваги на деякі особливості та властивості світової економіки та процеси, що відбуваються в ній і впливають на економічну безпеку держави. Це стосується насамперед таких процесів, як:

- зростаюча економічна взаємозалежність країн;
- міжнародна регіональна інтеграція;
- інтернаціоналізація економічних процесів та їх глобалізація, що призводить до виробничих зв'язків між країнами та виникнення галузевих глобальних ринків.

Як і інші види безпеки, економічна безпека має предметну, конкретну форму прояву, що реалізується у широкому спектрі процесів, що характеризують життєдіяльність соціальної структури.

Насамперед, економічна безпека охоплює та характеризує конкретну сферу життєдіяльності соціуму – виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ у всіх проявах та аспектах. По-друге, в силу різноманіття різних видів господарської діяльності, економічна безпека за своїми масштабами включає безпосередньо виробництво, кредитно-фінансову сферу, сільське господарство, будівництво тощо (відповідно до галузевого та функціонального поділу економіки). По-третє, на відміну від інших видів безпеки, що характеризують такі сфери життєдіяльності суспільства як політика, військова безпека, інформаційна сфера і т. д., економічна безпека сама постає як родове поняття стосовно своїх видів: промислової, фінансової, продовольчої тощо.

Відповідно, як і його родове поняття (безпека), економічна безпека за своєю суттю є станом захищеності життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. І водночас, як конкретніше поняття воно зачіпає широкий спектр своїх проявів, як у масштабах охоплення, так і за рівнями соціальних спільностей. Таке становище економічної безпеки у спільній системі безпеки зумовлено тим, що задоволення важливих, значимих економічних потреб впливає на процес функціонування та розвитку як світової економіки, економік окремих країн, активізацію економічної діяльності громадських груп та еліт, так і життєдіяльність окремого індивіда-виробника, суб'єкта господарської діяльності.

Отже, відповідно до рівня розгляду проблеми економічної безпеки і, зокрема, рівня реалізації економічних інтересів і виникаючих загроз і небезпек слід аналізувати форми її прояву, якими виступають міжнародна економічна безпека, національна економічна безпека, економічна безпека держави або індивіда.

Міжнародна економічна безпека базується на необхідності узгодженості національних та міжнародних інтересів всіх країн та всіх груп країн. Їх співвідношення обумовлено постійно зростаючою взаємозалежністю національних економік. На національному рівні виділяються конкретні економічні інтереси (проблеми) для конкретної держави на визначений час. Для суб'єкта господарювання життєво важливими інтересами є прибутковість діяльності, створення умов для перспективного розвитку та ін.

Відповідно, слід враховувати, що економічна безпека, у тому числі й міжнародна економічна безпека, забезпечуються не лише через вирішення питання про співвідношення сил (економічних потенціалів), а й на основі досягнення балансу національних та міжнародних інтересів. У процесі досягнення балансу зазначених інтересів необхідно враховувати (або прагнути найбільш повного врахування) і національно-державні, і групові, і блокові інтереси.

При аналізі економічної безпеки необхідно враховувати сукупність умов та факторів, що забезпечують стабільність та стійкість національної економіки, її здатність до постійного оновлення та самовдосконалення. При цьому має забезпечуватися гарантований захист національних інтересів, досягнення балансу між інтересами різних держав, соціально спрямований розвиток країни в цілому, стабілізаційний потенціал навіть за найнесприятливіших умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

Стосовно проблеми управління, це означає, що можна визначити мету управлінського впливу – організація діяльності кожного елемента системи, забезпечення економічної безпеки захисту життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. З цією метою кожен із суб'єктів системи повинен враховувати сукупність умов, що впливають на зовнішньоекономічне становище країни та її місце на світових ринках. Для захисту від внутрішніх загроз необхідно аналізувати стан економіки, тенденції та процеси, що зачіпають інтереси кожного з виробників та держави в цілому. Іншими словами, окрім встановлення мети в управлінській

діяльності, виділення міжнародного та національного аспектів економічної безпеки дозволяє розмежувати сфери та фактори, які необхідно враховувати при організації роботи системи забезпечення економічної безпеки на рівні як держави, так і суб'єктів господарювання.

Характерною рисою сучасного світового господарства є посилення взаємозалежності між країнами. Це пов'язано з динамізацією таких сфер, як: міжнародна торгівля послугами, технікою та технологіями, міжнародні потоки робочої сили, міжнародний обіг капіталу (у формі зовнішніх позик, прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій). Важливу роль у цьому відіграли прогресуючі процеси економічної, політичної та культурної інтеграції.

Таким чином, для економік, які взаємозалежні від глобальної економіки, дуже важливим викликом для їх безпеки є обмеження та протидія зовнішнім впливам, які загрожують або обмежують у певний період якість життя громадян даної країни або суттєво обмежують можливості прийняття економічних рішень урядами та підприємствами. Ці якісно нові загрози розкривають сутність економічного виміру національної безпеки. Їх особливістю є те, що багато процесів, що відбуваються у світовій економіці, є некерованими та непередбачуваними.

Основними загрозами економічній безпеці держави, що виникають внаслідок зростання взаємозалежності у світовій економіці, є такі:

- а) нестабільність і раптові зміни валютних курсів;
- б) незбалансованість платіжних балансів країн;
- в) відсутність і недосконалість механізмів регулювання у світовій економіці;
- г) безробіття, особливо гостре в слаборозвинених країнах;
- д) нерівний розподіл порівняльних благ між учасниками міжнародної торгівлі;
- е) протекціонізм у політиці інших країн.

Усі зазначені вище загрози можна розділити на ті, що є результатом процесу розвитку та функціонування світового господарства, та ті, що є результатом інструментального використання економічних засобів у політичних цілях, часто без урахування економічних критеріїв. Загроза полягає насамперед у виникненні ситуації, за якої існуючі міжнародні залежності та взаємозалежності створюють можливість зовнішнього впливу на економічну ситуацію, спричиняючи негативні наслідки для розвитку даної країни. Це можуть бути як навмисні, так і ненавмисні дії.

Прикладом навмисних дій може бути використання певних взаємозалежностей, наприклад, капіталу, з метою усунення конкуренції в певній галузі, наприклад, металургії. З іншого боку, прикладом ненавмисних дій є перенесення економічних коливань і гірших умов торгівлі на економіку певної країни. Загалом ця діяльність призводить до збоїв у функціонуванні економіки, до ослаблення потенціалу розвитку даної країни.

Отже, можна сказати, що економічна безпека є поняттям, протилежним сприйнятливості даної країни до негативних змін зовнішнього середовища, що передаються через економічну площину, послаблюючи стабільність соціально-політичної системи, спроможність розвитку та обороноздатність. Загроза, однак, тим більша, чим сильніші негативні зміни; процеси і залежності, що відбуваються в зовнішньому середовищі економіки, гальмують процеси розвитку.

З іншого боку, якщо система зв'язків, залежностей і економічних взаємозалежностей даної країни є симетричною, тоді розвиток може бути без загрози. Умовою такого розвитку є усунення потенційних економічних, політичних і військових конфліктів, які є реальною загрозою економічному розвитку. Ці конфлікти є результатом протиріччя економічних інтересів діючих підприємств, галузей, держав, їх угруповань чи економічних організацій тощо. Вони є постійною та об'єктивною складовою світової економіки, що характеризується зростаючим ступенем взаємозалежності між її суб'єктами.

Таким чином, економічну безпеку країни у контексті економічних взаємозалежностей слід розуміти як здатність економічної системи держави створювати та використовувати (внутрішні та зовнішні) економічні взаємозалежності – з метою динамізації економічного розвитку, підвищення його ефективності та впровадження в життя громадян.

Подібний тип економічної взаємозалежності може бути джерелом підвищення економічної безпеки в одних країнах і джерелом посилення загроз в інших. Нині є багато прикладів використання іноземного капіталу у формі прямих іноземних інвестицій. Це пояснюється економічною незахищеністю країн.

До найважливіших факторів, що визначають вразливість країни, належать: економічний потенціал країни, структура та сучасність економіки, її міжнародна конкурентоспроможність та гнучкість у контексті мінливих умов, обсяг та структура зовнішньої торгівлі, політична та військова ситуація та багато інших обставин, які підвищують або зменшують вразливість країни.

Розглядаючи як сутність економічної безпеки держави, так і основні формуючі її чинники, слід насамперед зазначити, що в межах процесного підходу управління цією специфічною сферою безпеки держави має розглядатися як технологія, спрямована на превентивне розпізнавання загроз у функціонуванні національної економіки, ефективне запровадження заходів захисту від стану економічної нерівноваги, стратегічну здатність досягати поставлені цілі та здатність впорядковувати хаос в економічних ситуаціях. Розглядаючи управління економічною безпекою крізь призму класичних основ теорії організації та менеджменту, його слід розглядати як проблему, контекст якої необхідно розглядати на всіх трьох рівнях управління – оперативному, тактичному та стратегічному.

Очевидно, що стратегічний рівень у цьому плані матиме переважаюче значення, оскільки важливість проблем, що вирішуються, а отже прийнятих рішень та їх здійснення зумовлює необхідність розробки та затвердження документів стратегічного характеру. Як наслідок, – перспективні плани у

сфері управління економічною безпекою мають і повинні мати довгостроковий і надважливий вимір, що передбачає необхідність їх конкретизації через численні узагальнення, що вказують на розподіл акцентів у сприйнятті самої безпеки та її місця в загальній ієрархії стратегічних цілей держави.

Основними завданнями цілісного підходу в процесі управління економічною безпекою держави є:

- забезпечення збалансованості державних фінансів;
- пошук партнерів та прихильників спільних ініціатив на міжнародній арені;
- постійне використання загроз для створення можливостей розвитку;
- безперервне інтелектуальне профілювання внутрішнього та зовнішнього ринків з одночасним захистом власних інтересів власних соціально-економічних систем від несанкціонованого втручання;
- більш ефективне прийняття закону та його подальше дотримання (особливо в частині протидії розвитку неформальної економіки та усунення перешкод для ведення бізнесу);
- створення рамок для спільного бачення та цілей у межах розвитку громадянського суспільства;
- вжиття превентивних та виправних дій у сфері підтримки та просування науки та технологій – припускаючи економічну норму прибутку в довгостроковій перспективі.

Дещо інший підхід до питання про сутність управління економічною безпекою країни, а точніше, управління економічними основами безпеки держави, що розуміється як тією частиною національної економіки, яка забезпечує потреби системи безпеки відповідно до існуючих станів напруженості та загрози, випливає із твердження, що суть системи управління економікою, основа державної безпеки полягає в тому, що завдання для національної економіки щодо забезпечення «оборонно-корисних» послуг визначаються центральними законодавчими і виконавчими

органи держави, і вони здійснюються різними суб'єктами державного, місцевого самоврядування та господарського управління, залежно від їх компетенції, можливостей та чинних адміністративно-правових норм.

Отже, система управління сферою економічної безпеки – це частина загальної політики держави, яка містить механізми та процеси стимулювання, зосереджені на двох сферах: економіці та безпеці. У синтетичному підході – це система управління економічними процесами, основною метою якої є ефективність системи безпеки держави.

Характеризуючи роль провідних елементів економічних засад безпеки держави, суть яких полягає в тому, що процес прийняття рішень суб'єктами регуляторної сфери держави зводиться до підтримки свого роду балансу між оборонними потребами країни та її економічних можливостей, а також з урахуванням сутності та масштабів реальних механізмів, що існують у сучасному економічній та оборонній політиці держави, можна констатувати, що сфера впливу системи управління економічними основами безпеки в макромасштабі охоплює дуже широкий спектр проєктів, в основному спрямованих на:

- визначення напрямів економічного розвитку з урахуванням синтетично зазначених потреб безпеки та оборони;
- формування відносин власності в оборонному (безпековому) секторі економіки;
- визначення засад функціонування оборонної та оборонно-промислового комплексу (розмір, виробничо-організаційна структура, територіальне розміщення);
- опис принципів економічного співробітництва з іноземними державами у сфері торгівлі спецтехнікою;
- формування розмірів, структури та дислокації мобілізаційних резервів;
- визначення способів фінансування окремих елементів системи безпеки і оборони (збройних сил, мобілізаційних резервів, оборонної інфраструктури, наукових досліджень тощо);

- подолання наслідків пертурбацій на внутрішньому та міжнародному ринку;
- контроль розміру та рівня господарсько-мобілізаційної готовності безпеки держави;
- ініціювання та координація науково-дослідницьких робіт у сфері економіки та оборони, які здійснюються переважно представниками наук про безпеку;
- підготовку спеціалістів з менеджменту в сфері безпеки.

Розглядаючи проблеми управління економічною безпекою варто виділити два специфічні підходи: загальноекономічний та економічно-оборонний.

Якщо перший наголошує на широкому спектрі проблем вільноринкового функціонування економічної системи, то в економіко-оборонному підході наголошується на тісному зв'язку економічних потреб суспільства з потребами системи оборони держави. Якщо прийняти більш сучасну концепцію економічної безпеки, яка розуміється як стан національної економіки, що визначається економічним потенціалом країни, стабільністю та міцністю міжнародних зв'язків, здатністю адаптуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов, то існує тісний зв'язок між суверенітетом та економічною безпекою [5]. Відтак безпека держави, в тому числі її економічна безпека, є умовою суверенітету держави.

Економічну безпеку слід розглядати одночасно на рівні держави та національної економіки. Держава є одним із багатьох учасників міжнародних відносин, а національна економіка – одним із елементів, що утворюють державу, і атрибутом її суверенітету. Незважаючи на процеси інтернаціоналізації та глобалізації, самобутність національних економік суворо визначена та збережена. Специфіка кожної економіки виявляється в різноманітності економічних інтересів, які відображаються у внутрішній і зовнішній економічній політиці. У контексті наведених характеристик

національних економік проблему їх безпеки слід бачити і розглядати в умовах існуючих економічних взаємозалежностей, які за своєю природою створюють для неї певні обмеження, та детермінантів, які на неї впливають.

Всі детермінанти економічної безпеки в реаліях сьогодення, що по суті потрапляють в практику соціально-економічної та політичної діяльності, в ході процесів формування та підтримання економічної безпеки держави, можуть бути піддані спробі виокремлення шляхом застосування методологічної процедури, яка зводиться до виклику низки критеріїв, таких як джерела їх виділення або характер впливу. Таким чином, продовжуючи наведену нами лінію міркувань і застосовуючи критерій ідентифікації предмета дослідження, можна в основному виділити шість основних груп чинників формування економічної безпеки.

До цих груп належать такі детермінанти (рис. 1):

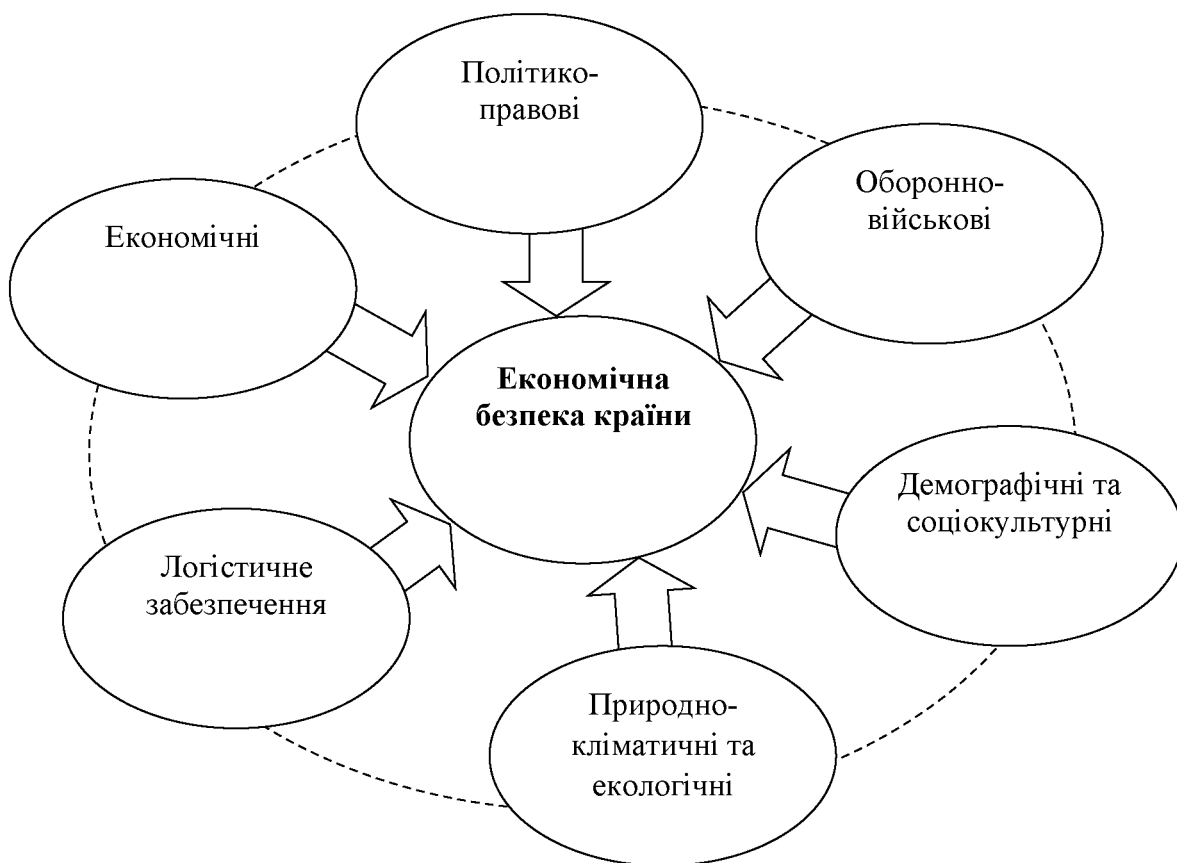

Рис. 1. Детермінантна модель економічної безпеки

Авторська розробка

Фундаментальними серед зазначеного набору детермінант є економічні детермінанти, під якими розуміються загальні економічні умови та тенденції, що мають фундаментальне значення і, таким чином, обумовлюють функціональну сферу всіх систем держави, в тому числі і системи безпеки. Вони становлять фундаментальний комплекс чинників ефективності функціонування системи безпеки. Адже саме від економічних ресурсів та рівня економічного розвитку країни, тобто чисельності, заможності та підприємливості її населення, рівня конкурентоспроможності національної економіки, динаміки соціально-економічного розвитку, ефективності функціонування ринкових механізмів, залежить розмір бюджету держави, тобто обсягу фінансових ресурсів, які можуть бути виділені в даному році на виконання статутних завдань органами державного управління, в тому числі й тих, що відповідають за безпеку.

Незважаючи на те, що ці детермінанти тісно пов'язані з іншими факторами, що визначають безпеку, вони відображають насамперед взаємозв'язки та відносини між економікою та суспільством. Їх більш точну ідентифікацію та опис необхідно завжди здійснювати за критеріями придатності для побудови моделі управління економічною безпекою. У цьому контексті провідним є критерій класифікації окремих детермінант як чинників, що мають суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток і здатність відповідати дедалі складнішим цивілізаційним викликам.

Іншою важливою групою серед зазначених детермінант є політико-правові детермінанти. Вони виникають і змінюються в межах конкретної реальності суспільно-політичного ладу та прийнятих правових норм, зумовлюючи та формуючи можливості реалізації економічних завдань і функцій держави. Із самої суті демократичної держави випливає, що правова та політична сфери дуже тісно пов'язані. Політична система, обрана певним суспільством, визначає спосіб створення та застосування закону в даній країні. У свою чергу, законодавчо прийняті нормативні акти є основою

системної стабільності, а відтак і економічної безпеки. Функціонуюча політична система, таким чином, є головним фактором, що визначає спосіб формування та розбудови економічної безпеки.

Третя група факторів, що визначають економічну безпеку, включає військову та оборонну детермінанти. Індикатори такого типу не можна оминути при формуванні та реалізації політики економічної безпеки окремої країни. Аргументом для їх включення є, наприклад, війна в Україні та загрози, що звідси виникають. Далекосяжну непередбачуваність ситуації, минулі тенденції до роззброєння не можна розглядати як гарантію стабільності та усунення всіх загроз, у тому числі й економічних. Також зовнішні схвалення членства країни в Європейському Союзі чи Північноатлантичному альянсі також не можуть бути чинником повної безпеки. Геостратегічне розташування такої країни, як Україна, означає, що безпека та оборона повинні бути ключовим питанням для формулювання та реалізації стратегій безпеки та оборони. Сприйняття національної безпеки крізь призму ідеї непередбачуваності та превентивної безпеки, зазначене в багатьох дослідженнях військових аналітиків і стратегів, розглядається в основних нормативних актах, що формують безпекову політику та оборонну стратегію країни. Його суть ґрунтується на припущенні, що в умовах мирної економіки соціально-економічна система – дивлячись з точки зору економічної безпеки країни – передусім зобов'язана прагнути задовольнити потреби широких верств населення (включаючи армію), а також вирішувати проблеми, пов'язані з підготовкою всіх її складових до ситуації загрози безпеці та навіть війни.

Четверту групу детермінант економічної безпеки становлять демографічні та соціокультурні фактори. Саме ці елементи визначають умови, в яких члени суспільства виховуються і в яких вони функціонують упродовж свого життя. Вони також вирішують, як сформовані їхні основні норми поведінки та яким цінностям вони віддають перевагу. Будучи відносно стійкими суспільними основами, вони передаються з покоління в покоління і, як правило, відображаються в поглядах даних людей на себе, на інших

людей, організації, суспільство, природу світу, а також на економічну систему, її форму. Крім того, рівень освіти суспільства тісно пов'язаний з його культурою та здібностями, включаючи, в принципі, цінності, які воно передає. Отже, цей набір детермінант стає важливою демографічною характеристикою держави, тобто її стратегічним економічним ресурсом разом із можливостями його використання зараз і в майбутньому. У свою чергу, якість економічних елементів навколишнього середовища, що виражається головним чином через здатність ефективно використовувати сучасні технічні та організаційні досягнення, залежить від рівня освіченості даного суспільства, тобто, загалом, від рівня соляризації та, як результат, здатність до засвоєння нових технологій економічною системою країни.

П'яту групу детермінант безпеки складають природно-кліматичні та екологічні детермінанти. В умовах нашої країни та реаліях, що тут склалися, вони стосуються насамперед сфери продовольчого господарства, у тому числі сільського господарства, особливо рослинництва і тваринництва. Ці два напрямки є основним показником продовольчої незалежності країни, яка, безсумнівно, є складовою загальної економічної безпеки.

Військова агресія спровокувала також низку системних ризиків функціонування агропромислового ринку в Україні:

- інституціональні. Призупинення функціонування Державного земельного кадастру і Державного реєстру речових прав унеможливило укладання угод з набуття у власність або оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що зумовлює необхідність введення в дію спрощених інституційних механізмів для забезпечення пролонгації діючих правочинів;

- цінові. Збитки товаровиробників агропромислового ринку України лише частково можуть компенсуватися за рахунок альтернативних джерел, тим більше, що наявна криза практично наклалася на ослаблені економічні перспективи, зумовлені пандемією COVID-19, і підсилюється загальним зростанням цін на продуктів та інші життєво необхідні для населення товари в умовах високої інфляції;

- логістичні. Пошкодження інфраструктури зберігання, обробки та транспортування сільськогосподарської продукції збільшили витрати ритейлу на імпорт харчових продуктів;

- гуманітарні. Війна призвела до різкого збідніння значної частини населення України, зокрема в зонах активних бойових дій, тимчасової окупації, а також серед внутрішньо переміщених осіб, що потребує особливої інституційної уваги до гуманітарного забезпечення цих верств населення основними продуктами харчування [4, с. 108].

Необхідність урахування впливу навколишнього природного середовища на формування економічної безпеки країни слід розглядати як результат соціальної потреби визнати у процесах виробництва їжі взаємодію людини з природним середовищем. Це питання, якщо його сприймати як захист навколишнього природного середовища, є третім – після збереження миру та забезпечення продовольством – завданням, яке зараз стоїть перед світовою спільнотою. Наприклад, оцінюючи розвиток економічної безпеки в нашій країні, з точки зору характеристик природного середовища - як природного, так і кліматичного – слід зазначити, що українське сільське господарство характеризується не дуже сприятливими умовами розвитку.

Земля в його розпорядженні – якщо розглядати її як засіб виробництва – не є найкращою через її якість, тобто рельєф, компактність і кам'янистість ґрунтів, природні співвідношення в ґрунті, його природну родючість і площу. Переважання в рельєфі землі рівнинних, низинних і височинних або слабохвилястих форм, у свою чергу, створює загрозу ерозії поверхневих вод і вітрових ґрунтів. Однак ерозійні процеси не набувають великих розмірів. Агроклімат сільського господарства, тобто загальні погодні умови в даній місцевості протягом тривалих періодів часу, що впливають на ріст рослин і тварин, також не зовсім сприятливий, характеризується такими особливостями, як: інсоляція, кількість опадів, температура і вологість повітря. Усі зазначені недоліки мають бути серйозно враховані при побудові

системи продовольчого самозабезпечення держави. Слід зазначити, що питання розвитку сільського господарства та продовольчого забезпечення є пріоритетними не лише для країни а й для міжнародного співтовариства.

Реалізації основних життєво важливих інтересів у сфері забезпечення продовольчої безпеки України надається в сучасних умовах особливого значення. Такими інтересами є:

- максимальне забезпечення власними продовольчими товарами населення;
- визначення та досягнення оптимальних квот виробництва сільгосппродукції з іншими державами;
- зниження енерго- та матеріаломісткості сільськогосподарського виробництва;
- підвищення технологічного рівня виробництва продовольчих товарів;
- розвиток сучасної ринкової інфраструктури агропромислового комплексу;
- структурна перебудова АПК з метою підвищення його ефективності та виробництва високоякісної та конкурентоспроможної продукції;
- збереження існуючих та відновлення втрачених сільськогосподарських земель;
- значне зростання державних та приватних інвестицій в АПК для переходу до цивілізованих ринкових відносин.

Шоста детермінанта – логістичне забезпечення, яке є однією зі складових, що визначають планове виконання завдань у сферах безпеки (зокрема економічної). Надійні поставки, доставлені вчасно, в обсязі, що відповідає потребам високої якості та оперативності – це фактори, від яких залежить надійність і стійкість до загроз безпеки. У разі несподіваної появи загроз, які заважають, наприклад, нормальному функціонуванню ринку постачальників, постачати продукти та послуги охоронним структурам, щоб вони могли нормально існувати, нелегко. Відповідність таким вимогам змушує логістику бути сучасною, заснованою на новітніх техніках і технологіях, а також відкритою до співпраці з іншими ланками ланцюгів поставок.

Окрім усіх охарактеризованих детермінант економічної безпеки, слід зазначити, що вони залишаються разом у тісних взаємозалежностях, створюючи своєрідну мережу взаємозв'язків, які спільно визначають рівень створеної території. Слід також усвідомлювати, що всі ідентифіковані групи факторів не є замкненою множиною, яка задана раз і назавжди, навпаки, вони створюють відкриту та динамічну проблему, яка проявляється в їх постійній трансформації і відповідно до напрямів розвитку економічного середовища, що функціонує в турбулентному та дуже мінливому зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Таким чином, зазначена семиелементна група детермінант характеризується різним масштабом внутрішньої структурної складності, маючи специфічні середовищні підгрупи, які можна було б успішно виділити окремо, створюючи незалежні причинні фактори.

Хочемо наголосити, що кожна із зазначених груп детермінант може бути ефективно охарактеризована та уточнена набором додаткових детермінант та індикаторів, створюючи специфічні «детермінанти» стану економічної безпеки. Важливо також розглянути комплекс чинників, що впливають на економічну безпеку держави (таблиця 1):

*Таблиця 1**

Чинники, які визначають економічну безпеку держави

Чинник	Характеристика
1	2
Макроекономіч на стабільність	Передбачає впровадження політики для забезпечення того, щоб макроекономічне середовище країни було стабільним і щоб економіка не зазнавала зовнішніх шоків. Це включає такі заходи, як фіскальна та монетарна політика, управління валютним курсом і контроль капіталу.
Стабільність фінансової системи	Забезпечення того, що фінансова система є стійкою та здатною впоратися з потенційними ризиками: посилення регулювання банківського сектора, покращення доступу до кредитів для малого бізнесу та посилення захисту споживачів.
Соціальний захист	Забезпечення мереж соціального захисту для вразливих верств населення з метою зменшення бідності та нерівності. Зокрема це державне медичне страхування, страхування на випадок безробіття, пенсії за віком та інші програми соціального забезпечення.
Продовольча безпека	Забезпечення того, щоб усі громадяни мали доступ до адекватного харчування та не зазнавали продовольчого чи голоду через економічні потрясіння чи стихійні лиха. Може впроваджуватися через продовольчі субсидії, сільськогосподарські консультаційні служби та вдосконалення інфраструктури зберігання продуктів харчування.

1	2
Енергетична безпека	Доступ країни до надійних джерел енергії, щоб підтримувати свою економіку та задовольняти енергетичні потреби, не покладаючись на імпорт з інших країн або джерел енергії з великим впливом на навколишнє середовище. Це включає такі заходи, як диверсифікація джерел енергії, підвищення енергоефективності й інвестиції у відновлювані джерела енергії, такі як сонячна енергія чи вітрові турбіни.
Торговельна політика	Формування сприятливого середовища для міжнародної торгівлі шляхом узгодження сприятливих умов з торговими партнерами за допомогою двосторонніх або багатосторонніх угод, зниження тарифів на імпорт або експорт і вдосконалення митних процедур на кордонах з метою сприяння більш плавним торговим потокам між країнами.
Інвестиційний клімат	Формування привабливого інвестиційного клімату шляхом надання стимулів для іноземних інвесторів через податкові канікули чи інші спеціальні пільги, захист прав інтелектуальної власності через жорстке законодавство чи міжнародні договори, зменшення бюрократичної тяганини, щоб полегшити підприємствам працювати через кордони та покращувати інфраструктуру, щоб сприяти більш плавній роботі бізнесу в межах кордонів країни.
Розвиток інфраструктури	Інвестування в інфраструктурні проекти, такі як дороги, мости, порти, аеропорти, телекомунікаційні мережі з метою покращення зв'язку в межах кордонів країни, а також між країнами в регіоні чи в усьому світі з метою сприяння більш плавним торговим потокам між країнами або регіонами світу.
Розвиток людського капіталу	Інвестування в освітні та навчальні програми для громадян, щоб озброїти їх навичками, необхідними для успіху в сучасній глобальній економіці. Важливим фактором економічної безпеки при відкритій економіці виступає висока конкурентоспроможність продукції, що дозволяє постачати її на світові ринки в таких кількостях, які б забезпечували отримання іноземної валюти в обсягах, достатніх для оплати зростаючого імпорту. У стратегічному плані підтримання високої конкурентоспроможності на світових ринках продукції наукомістких галузей, частка яких у світовому господарстві зростає, може спиратися лише високорозвинений національний науково-технічний потенціал.
Управління природними ресурсами:	Розробка політики, яка забезпечує стійке управління природними ресурсами, щоб вони могли використовуватися майбутніми поколіннями без шкоди для довкілля.

**Авторська розробка*

Таким чином, нами обґрунтовано, що управління економічною безпекою є невід'ємною частиною національної безпеки. Як видно з історії, потужна економіка завжди є основою сильної країни. Навпаки, занепад економіки часто призводить до страждань людей, соціальних заворушень і політичної нестабільності або навіть війни. За останні кілька десятиліть

нерідко можна спостерігати спроби повалити режими інших країн шляхом руйнування їхніх економік і фінансових систем, що призводить до соціальних заворушень і політичних потрясінь. Захист економіки – це, так би мовити, війна без гарматного диму.

Лише маючи стабільне економічне зростання, країна можемо мати ресурси та силу, щоб покращити засоби до існування людей. Без безпечного та стабільного політичного та соціального середовища важко досягти економічної безпеки. Національна безпека є передумовою економічного розвитку, тоді як економічний розвиток може забезпечити захист національної безпеки.

В економічній сфері країнам необхідно враховувати ризики, щоб вживати запобіжних заходів та докладати зусиль для створення інституцій та механізмів для розвитку безпеки та розбудови потенціалу для захисту як від зовнішніх, так і від внутрішніх загроз.

Фінанси є «рятівним кругом» економіки, а фінансова безпека є «наріжним каменем» економічної безпеки. Головним пріоритетом є запобігання виникненню будь-яких систематичних фінансових ризиків, найважливішим завданням з яких є забезпечення стабільності нашої грошової системи. Крім того, необхідно також забезпечити достатнє постачання та безпеку продовольства, води та енергії з метою забезпечення безпеки та зручності життя людей, а також безперебійної економічної діяльності.

Вважаємо, що ефективне управління економічною безпекою можливе за умови реалізації органами державної влади та місцевого самоврядування у взаємодії з інститутами громадянського суспільства соціально-економічних заходів, спрямованих на протидію загрозам економічній безпеці та задоволення інтересів громадян країни. Висока обороноздатність країни не може бути досягнута при слабкій економіці, для розвитку виробництва необхідний такий стан економіки, за якого населення буде забезпечено всіма необхідними ресурсами, гарантіями та потенціалом. При цьому продовольчий резерв не повинен зменшуватися під впливом внутрішніх та зовнішніх умов.

При стабільному стані фінансово-банківської системи стає можливою гарантія загальноекономічних умов функціонування ринкових інститутів та органів влади. У сучасних економічних умовах безпека у галузі фінансів вимагає подолання фінансової кризи та зміцнення всієї фінансової системи, скорочення та ліквідація взаємних заборгованостей, бездефіцитного стійкого бюджетного фінансування соціальної сфери та інвестиційної діяльності.

Економічна безпека країни знаходитиметься на належному рівні передовсім завдяки військово-політичній могутності; стійкій конкурентній позиції з найбільш важливих напрямів розвитку; ефективному економіко-географічному розташуванню на території країни продуктивних сил; оптимізації діяльності економічних та політичних систем управління; ефективній системі запобігання різноманітних надзвичайних ситуацій, а також аналізу шляхів найбільш ефективного відновлення; впровадженню новітніх технологій; а також здатності до розвитку соціальних, економічних, політичних, правових, екологічних та інших систем суспільства та регіону в цілому.

Список використаних джерел

1. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 309-314.
2. Рожков В. О. Підходи до визначення сутності поняття економічної безпеки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 478-480.
3. Сватюк О. Р., Миронов Ю. Б., Миронова М. І. Сутнісні характеристики складових елементів економічної безпеки національної економіки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна)*. 2016. Вип. 2. С. 88-96.
4. Свидрук І. І., Клепанчук О. Ю., Підлипна Р. П. Забезпечення продовольчої безпеки засобами відновлення агропромислового ринку України. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2022. Вип. 69. С. 107-117.
5. Andrusac G. Economic Security – New Approaches in the Context of Globalization. *CES Working Papers*. 2015. Vol. 7. Issue 2. pp. 232-240.
6. Kahler M. Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision. *The Pacific Review*. 2004. Vol. 17. Issue 4. pp. 485-502. URL: <https://doi.org/10.1080/0951274042000326032>.

Збір даних. Це початковий етап, на якому збираються з різних джерел для подальшого аналізу. Це може включати в себе зовнішні дані (наприклад, дані ринкових досліджень) або внутрішні дані (такі як історія продажів або діяльності клієнтів).

Обробка даних. На цьому етапі дані очищаються від шуму, виправляються помилки, а також при цьому їх структуризація та нормалізація.

Дескриптивна аналітика. Вивчення історичних даних для визначення тенденцій, взаємозв'язків та характеристик в даних.

Діагностична аналітика. З'ясування причин певних явищ або тенденцій, які були виявлені на етапі дескриптивної аналітики.

Прогностична аналітика. Використання статистичних моделей і алгоритмів для прогнозування майбутніх подій на основі історичних даних.

Прескриптивна аналітика. Розробка рекомендацій щодо дій, які необхідно вписати для досягнення певних цілей, на основі результатів прогнозування.

Використання конкретних інструментів: існує безліч інструментів для аналітики та прогнозування, таких як Excel, R, Python, SAS, Tableau, Power BI тощо.

Машинне навчання. Для покращення точності прогнозів можна використовувати алгоритми машинного навчання, які «вчаться» на базі історичних даних та постійно вдосконалювати свої прогнози.

Неперервний моніторинг та корекція. Аналітика вимагає постійного моніторингу для корекції моделей та покращення точності прогнозів.

Культура прийняття рішень на основі даних. Успіх аналітики залежить не лише від технологій, а й від готовності організації прийняти рішення на основі даних.

Прогнозування та аналітика можуть бути використані в різних сферах діяльності, включаючи маркетинг, фінанси, управління ланцюгом поставок, здоров'я та багато інших. Важливо правильно інтерпретувати результати та розуміти обмеження використаних моделей та методів [11].

6. Залучення та задоволеність клієнтів. Цифрові рішення можуть підвищити рівень обслуговування клієнтів, що забезпечить лояльність та підтримку в тривалій перспективі.

7. Освіта та навчання. Цифрові технології дозволяють підвищити рівень освіти та навчання, що може сприяти розвитку кваліфікованої робочої сили.

8. Підвищення прозорості. Цифрові інструменти можуть забезпечити прозорість у фінансових операціях, зменшуючи ризик корупції та зловживань.

9. Сприяння інноваціям. Цифрова трансформація може стимулювати нововведення та допомагати підприємствам швидко реагувати на зміни. Інновації є ключовим фактором зростання і конкурентоспроможності в бізнесі. Для стимулювання інновацій в організації необхідно створити сприятливе середовище, розвивати культуру нововведення та активно підтримувати ініціативи.

Пропонуємо кілька способів сприяння інноваціям:

Культура інновацій. Стимулюйте культуру, в якій нові ідеї та експерименти заохочуються і підтримуються.

Простір для експериментів. Надавайте командам простір для тестування нових ідей без страху невдачі.

Фінансова підтримка. Виділіть ресурси (бюджет, час, обладнання тощо) для досліджень і розвитку.

Залучення зовнішніх експертів. Колаборація з університетами, науковими лабораторіями або стартапами може призвести до свіжих ідей та нових технологій.

Навчання та освіта. Організуйте тренінги, воркшопи та освітні програми для розвитку навичок і знань співробітників.

Мотивація та винагороди. Встановіть системи винагорода для тих, хто пропонує та реалізує успішні інноваційні рішення.

Відкриті інновації. Використовуйте підходи, які залучають клієнтів, партнерів або навіть конкурентів до процесу інновацій.

Гнучкість у прийнятті рішень. Стимулюйте швидке прийняття рішень, що дозволяє команді швидше реагувати на нові можливості.

Технологічна підтримка. Впровадження сучасних технологій, які можуть сприяти процесу інновацій (наприклад, платформи для співпраці, інструменти для дизайн-мислення тощо).

Моніторинг та аналітика. Використовуйте інструменти для досягнення успіху інноваційних проєктів та визначення областей для подальшого удосконалення.

Сприяння інноваціям вимагає комбінації стратегічного планування, ресурсів, культурних змін і відкритості до нових ідей. На завершення, слід пам'ятати, що інновації часто впливають на перетині різних дисциплін, культур і індустрій, тому голосуйте за різноманітність і взаємодію.

Щоб забезпечити успішну цифрову трансформацію, необхідно розглядати її як стратегічний процес, що включає в себе культурні, організаційні та технологічні аспекти.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що інтеграція математичних методів та сучасних інформаційних технологій є вкрай актуальною та необхідною для оптимізації управління економічною безпекою сучасних підприємств. Математичне моделювання: Сучасне бізнес-середовище вимагає гнучких та ефективних методів аналізу та прогнозування. Математичне моделювання дозволяє створювати реалістичні моделі економічних процесів, враховуючи числові чинники, що впливають на економічну безпеку підприємства.

Інформаційні технології: використання сучасних інформаційних технологій, таких як Big Data, штучний інтелект, та машинне навчання, дозволяє автоматизувати обробку збору, обробки та аналізу великих обсягів даних.

Оптимізація управління: проаналізована інформація може бути використана для підвищення ефективності управлінських рішень, покращення стратегій управління ризиками та підвищення стабільності підприємства.

Прогнозування та моніторинг: системи, що базуються на математичних методах та інформаційних технологіях, можуть допомогти у прогнозуванні наявних загроз для економічної безпеки та оперативно відстежувати небезпечні тенденції.

Інтеграція з іншими системами: інформаційні системи можуть бути інтегровані з іншими корпоративними системами, що дозволяє отримати цілісний погляд на економічний стан підприємства та його безпеку.

Покращення конкурентоспроможності: підприємства, які активно використовують математичні методи та інформаційні технології в управлінні економічною безпекою, здатні оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, що користуються їх конкурентними перевагами.

Освіта та навчання: важливість розуміння та застосування цих методів вимагає постійного навчання та освіти кадрів підприємства, щоб забезпечити ефективне їх використання.

Інноваційний підхід: створення нових математичних моделей та алгоритмів, адаптація сучасних інформаційних технологій до конкретних умов підприємства може стати ключовим фактором інноваційного розвитку та підвищення ефективності управління економічною безпекою.

Зниження ризиків: математичне моделювання та сучасні інформаційні системи дозволяють передбачити деякі ризики та запобігти їх виникненню. Це може зменшити втрати підприємства та допомогти у формуванні більш ефективної стратегії управління.

Адаптивність до змін: у сучасному швидкозмінному бізнес-середовищі підприємства повинні залишатися гнучкими. Системи на основі математичних методів та інформаційних технологій забезпечують підприємствам можливість швидкої адаптації до нових умов ринку.

Оптимізація ресурсів: ефективне використання ресурсів є ключовим для економічної безпеки. Інформаційні технології дозволяють підприємству краще розуміти свої потреби та ресурси, оптимізуючи їх розподіл і використання.

Створення цільної системи управління: інтеграція математичних інструментів з інформаційними системами дозволяє сформувати цільну систему управління підприємством, де всі аспекти економічної безпеки взаємодіють гармонійно між собою.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Акименко О. Ю.	доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» elena.akymenko@gmail.com
Андарак В. С.	здобувач наукового ступеня доктора філософії, Національний університет «Чернігівська політехніка» geometria.dark@gmail.com
Басенко К. О.	кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» kira.trilis@gmail.com
Гливенко В. В.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» glivenkovv@meta.ua
Гнедіна К. В.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» gkv2015oa@gmail.com
Гнилицька Л. В.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку та консалтингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана larisakneu@ukr.net
Горобінська І. В.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний транспортний університет irynavladuslavivna@gmail.com
Дерій Ж. В.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, обліку та оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» jannet_d@ukr.net
Жолобецька М. Б.	доктор філософії з обліку і оподаткування, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» zholobetska@ukr.net
Зубок Д. Ю.	магістр освітньої програми «Економіка довкілля і природних ресурсів», Національний університет «Чернігівська політехніка» diana.zubok023@gmail.com
Каштальян О.О.	здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Економіка довкілля і природних ресурсів», Національний університет «Чернігівська політехніка» alex20002103@gmail.com
Клименко Т.В.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» klemenkotv79@gmail.com
Лаптії Т.М.	кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» stahyriy23@gmail.com
Левковець Н.П.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,

	обліку і аудиту, Національний транспортний університет nlp08@ukr.net
Луцька Д. М.	здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний транспортний університет Dashaluzka1@gmail.com
Маргасова В. Г.	доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка» viktoriya.margasova@gmail.com
Марченко Н. А.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» natan.marchenko@gmail.com
Мініна О. В.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» minina.ok.v@gmail.com
Миронова М. І.	кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет myronowa@gmail.com
Москалець І. М.	Проректор з навчальної роботи, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» krzh-inna1986@ukr.net
Нагорний П. В.	здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Облік і оподаткування», Національний університет «Чернігівська політехніка» inn5665@gmail.com
Пантелеев В. П.	доктор економічних наук, професор, Академік Національної Академії статистики, обліку та аудиту (2018), Головний науковий співробітник науково-дослідної частини, Київський аграрний університет НААН України bernstain@ukr.net
Перетятко Ю. М.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» yuliaperetiatko@gmail.com
Ромашенко М. І.	доктор технічних наук, професор, Академік НААН України, Почесні звання: – Почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (1998); – Нагрудний знак «Знак Пошани» Київського міського голови (2001); – Премія Української академії аграрних наук «За видатні досягнення в аграрній науці» (2003); – Почесна відзнака Держводгоспу України (2003); – Почесна відзнака Української академії аграрних наук (2007); – Орден «За заслуги» III ступеня (2009). Київський аграрний університет НААН України mi.romashchenko@gmail.com
Сайдак Р.В.	кандидат сільськогосподарських наук, завідувач відділом

	використання агресурсного потенціалу, Інститут водних проблем і меліорації НААН України saidak_r@ukr.net
Сакур О. С.	доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» sakunalexandra@gmail.com
Свидрук І. І.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Львівський торговельно-економічний університет irena_svidruk@ukr.net
Селютін С. Т.	кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» sselutin008@gmail.com
Семченко-Ковальчук О. Б.	кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» lenasema777@gmail.com
Сидоренко О. О.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» sidorenko_aleks85@ukr.net
Сокол М. Ю.	Викладач кафедри права, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» mariya.sokol07@gmail.com
Сорока А. В.	здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньої програми «Економіка», Національний університет «Чернігівська політехніка» nastiasoroka03@gmail.com
Хоменко І.О.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» innakhomenko28@gmail.com
Шадура-Никипорець Н. Т.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка» nikiporetc@ukr.net
Шах О. І.	магістр освітньої програми «Облік і оподаткування», ФОП Шах Олена Іванівна shakh.olena.ea@gmail.com
Шаховніна Н. В.	кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» navinni@ukr.net
Шестаковська Т. Л.	доктор наук з державного управління, доцент, ректор Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ» shestakovska27@gmail.com

Наукове видання

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ
БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА**

**Колективна монографія
за редакцією О. Ю. Акименко**

Підписано до друку 04.09.2023. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 21,16. Тираж 300 пр. Замовлення № 24/23.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.